

УДК 327.7

Балушкіна Т.О., Сухорукова А.Л., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Балушкіна Тетяна Олександрівна – спеціаліст політології, провідний фахівець кафедри політичних наук Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Коло наукових інтересів – міжнародні відносини, регіональна політика та місцеве самоврядування.

Сухорукова Анна Леонідівна – студентка Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили, спеціаліст першої категорії факультету політичних наук. Коло наукових інтересів – міжнародна політика та місцеве самоврядування.

Обґрунтування причин створення ГУУАМ у початковий період діяльності

Стаття присвячена висвітленню перспектив та шляхів розвитку ГУУАМ. Автор наводить основні віхи розвитку організації, а також передісторію її створення. Особлива увага приділена визначенню місця і ролі України в цій організації. Автор окреслив основні політичні, економічні та ін. аспекти співробітництва країн в межах діяльності організації. Політичний аналіз здійснений на основі новітніх джерел та методів дослідження.

The article is devoted to prospects and developmental paths of GUUAM. Author gives brief review for GUUAM development since its foundation as well as it's pre-history. Particular attention is paid to Ukraine's place and role in the organisation. Author outlines the main political, economical and other aspects of collaboration in the framework of organisation. Political analysis is made on the basis of current materials and research methods.

Україна, здійснюючи багатовекторний зовнішньополітичний та економічний курс, в кінці 90-х років почала виявляти особливу активність у створенні міжрегіонального блоку під назвою

ГУУАМ, куди б увійшли Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан і Молдова.

Офіційне проголошення про створення ГУУАМ було здійснено під час зустрічей президен-

тів України і Азербайджана на початку 2001 року. Це мало велике значення, оскільки до цієї пори учасниками ГУУАМ не було підписано жодних формальних документів і, за словами українських дипломатів, він був тільки механізмом неформальних консультацій деяких членів СНД, що мали з тих чи інших питань схожі позиції.

Більшість українських політологів переконані в тому, що утворення та розвиток ГУУАМ повністю відповідає національним інтересам України. На тлі абсолютно безрезультатного СНД задача створення п'ятистороннього ефективного механізму економічного і гуманітарного співробітництва виглядає дуже привабливо. ГУУАМ дійсно потрібний всім його учасникам і не несе у собі жодної загрози, у тому числі і для Росії.

За деякими даними, що вже стали легендою, авторство абревіатури ГУАМ належить американському генералу Гоузну. Це відбулося, коли дипломати працювали над договором про флангові обмеження, що повинний був доповнити договір про обмеження звичайних озброєнь у Європі. Під час чергової перерви на каву експансивний американець, проходячи повз групу експертів з різних країн, викрикнув: "ПРО, ГУАМ, Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова! Знову ви разом і знову радитеся, як загнати нас і росіян у тупик!" Відомо, що немає пророка у своїй батьківщині, і тільки слова американця змусили задуматися над тим, що чотири країни дійсно мають не тільки практично єдину позицію з питань безпеки в Європі, але й загальні інтереси в багатьох інших питаннях. Стосується це аж ніяк не одних лише дипломатів. Пізніше до абревіатури ГУАМ додалася друга буква "У", а в неформальному клубі – п'ятий член – Узбекистан [2].

СНД фактично вже має біполярну структуру: держави проросійського спрямування й ті, що прагнуть до самостійного розвитку і проводять незалежну зовнішню політику. ГУУАМ плюс країни Центральної Азії – це вже дев'ять країн СНД, які рішуче підтримують ідею створення нових рівноправних і взаємовигідних структур кооперації. До цього переліку треба додати і країни Балто-Чорноморського альянсу.

В цілому можна стверджувати, що поява ГУУАМ – це відповідь групи незалежних країн викликам, які були оформлені у відомому Документі РФ про політичний курс у стосунках з країнами СНД.

Геополітичне становище країн ГУУАМ, їхні історичні зв'язки, співробітництво в рамках ЧЕС і СНД настійно диктують їм необхідність зміцнювати економічні і політичні відносини особливого партнерства і ширшого співробітництва на регіональному рівні та стосовно міжнародних проблем. Позиції країн ГУУАМ з ключових питань зовнішньої політики співпадають.

Спільні економічні інтереси держав ГУУАМ найбільше сконцентровані навколо двох питань – транспортування прикаспійських енергоносіїв та прокладання нових транзитних маршрутів через Кавказький регіон. Відкриття, розробка та прокладання транспортних комунікацій з нафтогазових родовищ в Азербайджані, Туркменістані, Казахстані та Узбекистані перетворюють закавказький причорноморський регіон у надзвичайно привабливий. Ідея Транскавказького транспортного коридору набула сьогодні реального змісту. Водночас регіон Причорномор'я, у тому числі й Закавказзя, має неабияке значення як ринок збуту української продукції.

Україна має значення стратегічного транзитного маршруту енергоносіїв для європейських країн і з огляду на її переробні потужності має шанс стати суттєво важливою ланкою економічної безпеки Європи. Використання території України дає можливість більше ніж удвічі скоротити довжину шляху транспортування нафти з регіону Близького Сходу в Європу. Україно-грузинський транспортний коридор з постачання нафти в Європу також є значно коротшим порівняно з альтернативними шляхами. Прибуток від транзиту енергоносіїв з Прикаспійського регіону в Європу дозволить Україні компенсувати витрати на їх імпорт та вирішити свою енергетичну проблему.

Україна виступила з пропозицією про тристоронню українсько-грузинсько-азербайджанську угоду з метою створення транскавказького транспортного коридору. Передбачається створення єдиної транспортної лінії для обслуговування пасажирів та вантажопотоків, яка зв'яже Баку, Тбілісі, Поті, Одесу та Київ. У грудні 1996 р. відбулося відкриття паромної переправи Іллічівськ (Одеса) – Поті, яка утворила нові можливості для підвищення обсягів товарообігу між Україною і кавказькими країнами. Потенційний вантажопотік в обох напрямках передбачається в 1 млн. тонн. Переправа стає важливою ланкою Євро-Азійського транспортного коридору (проект ТКАСЕСА).

Перспективним напрямком економічного співробітництва є також розвиток інвестиційної діяльності між державами ГУУАМ, створення спільних підприємств по переробці сільськогосподарської продукції, в галузі машинобудування, енергетики і транспорту. В перспективі в межах ГУАМ може утворитися самодостатня в багатьох аспектах регіональна зона економічного співробітництва.

Другий напрямок співпраці в межах ГУУАМ – це проблеми безпеки і стабільності в регіоні. Реалізація масштабних проектів вимагає формування субрегіональних структур безпеки, які б утворили спільну платформу для співробітництва в цій сфері з максимальним урахуванням інтересів усіх держав регіону.

Кожна з країн ГУУАМ стикається з конфліктними ситуаціями, які багато в чому мають спільне походження та інспіровані ззовні з одного джерела (Абхазія, Крим, Карабах, Придністров'я). Схожість проблем у галузі безпеки зумовлює і взаємне тяжіння держав одне до одного. Із створенням ГУУАМ з'явилися нові можливості для вирішення існуючих конфліктів спільними зусиллями за умов, коли втручання міжнародних структур блокує позицією РФ.

Важливою підставою для формування системи ГУАМ є також нинішній рівень розвитку міждержавних зв'язків. Взаємини між Україною та Грузією є найбільш розвиненими в схемі ГУУАМ. Підписання Договору про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між Україною і Грузією (квітень 1993 р.) російські політики розглядають як один з найсерйозніших кроків з метою встановлення горизонтальних зв'язків між пострадянськими країнами.

В економічній царині романтизм і певна ейфорія в цих стосунках поступаються місцем ефективному економічному співробітництву, здійсненню широкомасштабних міждержавних проектів, а також практичній політичній підтримці позицій одна одної на міжнародній арені.

За даними соціологічного опитування у Грузії вже зараз лише кожен третій громадянин республіки пов'язує майбутнє своєї країни з РФ, водночас прихильне ставлення до України висловили дві третини опитаних. На сьогодні Грузія є найперспективнішим партнером України в Закавказзі, що згодом може підтримувати інтереси нашої держави не лише на Кавказі, але й у всьому Чорноморському регіоні.

Нестабільність політичної ситуації в цій краї-

ні, особливо в Абхазії, може завдати шкоди інтересам України в регіоні. Підтримуючи Грузію, Україна так або інакше втягується в конфлікт. Водночас Київ не підтримує прямого контакту з Абхазією і не має достатньо важелів для здійснення політичного впливу на конфліктуючі сторони. Україна всіляко підкреслює своє бажання зберегти мир на Кавказі та виступає за скоріше врегулювання проблем Абхазії [1].

Україна – Азербайджан. Зацікавленість Азербайджану в українських товарах та політичній підтримці України є досить вагомим чинником посилення співпраці обох країн. Започатковано діалог щодо можливості спільної розробки нафтових і газових родовищ, зокрема і в Україні, а також щодо шляхів їх транспортування через Україну. Спеціалісти Азербайджану мають великий досвід видобутку нафти і газу як на суші, так і на морі. Вони виявили бажання допомогти Україні в розробці її частини Чорноморського шельфу. Азербайджан виявляє значну зацікавленість щодо нафтогазового устаткування, яке виробляється в Україні і котре він міг би одержувати в обмін на нафтопродукти.

Україна стоїть на позиції збереження територіальної цілісності Азербайджану, що автоматично ставить її у певне протистояння з Вірменією та РФ у питанні Нагірного Карабаху. В карабахському конфлікті РФ підтримує свого стратегічного союзника Вірменію, де розташовані близько 20 тис. вояків російської 4-ї армії. До Вірменії поставлено озброєння з РФ на 1 млрд. дол. Разом з тим Вірменія оприлюднила інформацію, за якою Азербайджан “нелегально придбав” у 1993-1996 рр. велику кількість озброєнь, у тому числі і в Україні.

Україна – Молдова. Відносини між обома країнами зумовлені схожими геополітичними умовами, спільністю кордонів, взаємопов'язаними економіками, традиційними історичними, культурними і родинними зв'язками. Обидві країни дотримуються принципу військово-політичного нейтралітету. У сфері торговельно-економічних відносин створена досить міцна нормативно-правова база. Подальший напрямок економічного зближення зазначено в Декларації про основні принципи створення двостороннього Митного союзу, яка була підписана 11 березня 1997 року.

Молдова покриває свої внутрішні потреби за рахунок постачання переважно російської нафти та газу, її підключення до системи ГУАМ зумов-

лено прагненнями диверсифікувати власну енергетичну політику. Для молдовської економіки важливим є добре налагоджений транзит товарів через Україну та Румунію. Виходячи із взаємної економічної зацікавленості, доцільно розвивати співробітництво в спільній експлуатації дунайських портів, у створенні потужних пропускних пунктів на кордонах, будівництві сучасних авто- і залізничних шляхів.

На прикордонних територіях проживає українське і молдовське населення, тісно пов'язане між собою, якому потрібно вирішувати схожі економічні, культурні, законодавчі та соціальні проблеми. Україна зацікавлена у створенні з Молдовою так званих "євро регіонів", в яких формуються спільні керівні органи, відповідальні за виконання рішень з проблем, що виникають.

Придністровський конфлікт деякою мірою владжено підписанням 8 травня 1997 р. Меморандуму про основи нормалізації відносин між Молдовою і Придністров'ям. Цей документ як один із посередників підписав і Президент України Л. Кучма. Україна виступає як країна – гарант миру в Придністров'ї, існує рішення про залучення до миротворчої діяльності українських військовослужбовців і включення її до Об'єднаної контрольної комісії.

Україна займає позицію невтручання у внутрішні справи сусідньої країни і відповідно до своїх зобов'язань по Гельсінському акту та норм міжнародного права відстоює позицію безумовного поважання територіальної цілісності й суверенітету Молдови в кордонах колишньої МРСР. Істотною проблемою залишається перебування на території Придністров'я Оперативної групи військ РФ (ОГРВ) з особовим складом близько 3,5-3,7 тис. чоловік, Україна зацікавлена у швидкому виводі ОГРВ і особливо у ліквідації складів з боєприпасами, які залишилися на території Придністров'я [1].

Багато проблем виникає у зв'язку з існуючим на кордоні осередком напруженості – велика кількість погано контрольованої зброї створює умови для її проникнення на територію України, можлива поява біженців, велика міграція населення і т.п. У Придністров'ї мешкає понад 300 тисяч етнічних українців. Вони потребують підтримки й особливої уваги з боку Української держави.

Формування ГУУАМ при відносному лідерстві України і підтримці інших країн, які розумі-

ють всі переваги і вигоди створення регіональних угруповань, заснованих на принципах рівності і взаємної підтримки, є ознакою початку нових надзвичайно важливих інтеграційних процесів на терені колишнього СРСР.

Україні доцільно активізувати процеси багаторівневого субрегіонального співробітництва в межах ГУАМ, зокрема в ключових питаннях транспортування енергоносіїв та розбудови транскавказьких шляхів сполучення. Подальша політика безпеки України в межах ГУАМ має бути спрямована на розширення української присутності в цьому регіоні, однак лише за умов стійкої підтримки міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ та інших).

Україна – Вірменія. Із зрозумілих причин Вірменія залишається поза межами блоку ГУАМ: проросійські орієнтації, карабахська проблема тощо. Першочерговим завданням для Вірменії є вирішення проблем, пов'язаних з ліквідацією наслідків карабахського конфлікту, зупинкою виробництва та майже повною економічною блокадою, що було надзвичайно болісно для Вірменії. Тому вона не випадково робить ставку на ЧЕС. Тим більше, що чорноморське співробітництво надає можливість збалансувати інтереси в регіоні. Вірменія має і свої зовнішньоекономічні інтереси. Вони пов'язані з розвитком експортноорієнтованих галузей промисловості, у першу чергу легкої, хімічної, електронної та сільського господарства.

Окрім курсу на стратегічне партнерство з РФ, вірменське керівництво розвиває відносини з Іраном і Туркменістаном, утворюючи політичну групу, що відіграє дедалі більшу роль у Закавказькому та Каспійському процесах, оскільки тим чи іншим чином виступає як альтернатива впливу Туреччини в регіоні.

Відбувся офіційний візит Президента України до цієї держави. Після інтенсивних переговорів було підписано Договір про дружбу та співробітництво між обома країнами і низку угод. Серед них – про культурне співробітництво, про уникнення подвійного оподаткування в галузі стандартизації, метрології та сертифікації, про атестацію наукових і педагогічних кадрів, про співробітництво в галузі охорони здоров'я, а також протокол консультацій між МЗС обох країн.

В той же час є цілком очевидною складність завдання оформлення ГУУАМ як повноцінного об'єднання. Головна причина цього – не проти-

річчя всередині самого ГУУАМ, а протидія Росії. Російські ЗМІ відверто намагаються “демонізувати” ГУУАМ, намагаючись представити його як певну загрозу національним інтересам Росії.

Крім дуже подібних поглядів на проблеми безпеки на пострадянському просторі, всі країни ГУУАМ погоджуються на тому, що велике значення для них має транспортний коридор Центральна Азія – Каспій – Закавказзя – Чорне море – Україна та Молдова – Західна Європа. Тут, звичайно, перша скрипка належить ідеї транспортування енергоносіїв. При цьому зовсім не йдеться про те, щоб якимось чином обмежити існуючі обсяги експорту на Захід російських енергоносіїв. Постійно зростаючий ринок Західної Європи може “поглинути” і російські, і центральноазіатські, і каспійські нафту та газ. Йдеться лише про те, що кожна країна має невід’ємне право шукати найбільш вигідні шляхи для експорту своїх товарів. І якщо Росія бажає

частину свого вивозу спрямовувати не за традиційним українським маршрутом, а в обхід України, посилаючись на економічний ризик та невідповідність старого маршруту, то в Узбекистані або Азербайджані є не менше причин шукати маршрути більш вигідні, ніж російські.

Нещодавно президент Узбекистану Іслам Каримов сказав, що ГУУАМ повинен бути формалізований або розпущений. На думку узбецького лідера, у своєму нинішньому форматі він не приносить реальної користі, проте все ж таки виступає як подразник для росіян.

Література

1. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку / Монографія національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин. – К.: НІСД, 1999. – 384 с.
2. Самоненко Д. Саммит ГУУАМ не отменен, а перенесен // Зеркало недели. – 2001. – № 7 (331). – 17-23 февраля.

Надійшла до редколегії 06.05.2002 р.